

د مەم و زینى دە چەند ھونەرین واتەى

كو ژ بو ھەبوونا كوردان ئا د قادا وێژەيى دە ھاتىيە
نقىسين. خانى، ژ بەر كو مەم و زین ب قى ئانگاشتى
نقىساندىيە، ئەو بەرھەم ب گەلەك ھونەران خەملاندیە. د
ناڤ جوړەيىن ھونەران دە ھەرى زیدە ھونەرین گریډايى
واتەيى ھاتنە بكار ئانین. د ناڤ وان دە ژى تەناسوب،
تەرادووف، تەزاد و تەكریر... ئین ھەرى زیدە نە. دیتى و
ناسینا فان ھونەران، ژ بو تىگھىشتنا رخا قى بەرھەمى دى
بە ناڤگینەك. ب لېرچاڤگرتنا قى خالى، ئەمى ھونەرین
وێژەيى يىن گریډايى واتەيى دەرخن.

بێژەيىن سەرەكە: مەم و زین، ئەحمەدى خانى،
ھونەرین وێژەيى، جوانكارى، كوردى.

ئۆسمان ئەسلان ئۆگلو

دەستپێك

ئەحمەدى خانى (1701-1707) وەك ھەلبەستقاندەكى
كوردى سەردەما كلاسك، د وارین جودا دە بەرھەم
نقىساندەنە. دەما مەرۆڤ ل تايەتیی بەرھەمىن وى
دئیرە مەرۆڤ دكارە بێژە كو خانى، پسپورتى ھەر وارى
یە. ھەم مەلایەكى زانا یە، ھەم مۆتەسەوفە، ھەم ژى
وێژەكارەكى وەلاتپارێزە. بەرھەما وى یا ھەرى ناڤدار
مەسەنەويا وى یا ئەڤینى، مەم و زینە. خانى، د 1790
دە دەست ب نقىساندنا مەم و زینى كریە و د 5 سالان
دە قەداندیە (Açikgöz, 2012: 5).. دەمدریژیا نقىساندنا قى

كورتە:

ھەلبەستقانى ناڤدارى وێژەيا كلاسك كوردى
ئەحمەدى خانى، ھەرى زیدە ب بەرھەما خوە یا
مەم و زینى تى ناسكرن. مەم و زینى، ب تايەتیا
خوە یا ئەدەبى ل كیلەكا بەرھەمىن وێژەيى يىن
جیھانى، جھى خوە گرتیە. مەسەنەويا مەم و زینى نە
تەنى چیرۆكەكە ئەڤینى یە كو خوەش ھاتیە گۆتن;
بەلكى بەرھەمەكە پرتالى یە كو خانى سەردەما خوە
و پەوشا كوردان كو وى دەمى تى دە بوون دەرختیە
ھۆلى. تىشتى ھەرى گرینگ ژى ئەڤ بەرھەمەكە

(Açıkgöz, 2012: 201) (2485)

گه لؤ خانى د نڀساندنا بهرهمى ده ل كه سهكى، ل تو بهرهمان نه پريه و وهك وان نڀسانديه ئان تشتهك ژ خواه ده رخستيه هوئى؟ ل سهر فى خالى خانى ديژهه كو ده ما وى مهم و زين نڀسانديه، گوٽين مه سنده وى ژ كه سهكى دن نه ستاندنه و وى كهس ته قليد نه كرىه:

لئ من ژ رهمان نه كر ته مه تتوع

مانه ندى دزان بكهس ته ته بوع

(Açıkgöz, 2012: 30) (339)

ئوسلووب و سفات و مه عنا و له فز

ئه سلا نه كرن مه يهك ژ وان قهرز

(Açıkgöz, 2012: 31) (349)

ژ بهر قان سه ده مان خانى، خيرت و خه بائه كه تايبهت دايه نڀساندنا مهم و زين و بهرهمه كه وها گرانها ده رخستيه هوئى. ب فى ئاوايى د نڀساندنا وى ده، د ههر رست و مالكى ده گه لهك هونه رين ويژه يى ب ههف ره ب كار ئانينه.

هونه رين كو د هه لهبه ستان ده تين بكار ئانين، مژارا به لاغات و خواهش گوٽنى يه. د پرتووكين عه ره بى يين ل سهر هونه رين ويژه يى ده ”هونه رين ويژه يى“ ب نافى ”به لاغات“، و د ويژه يا فارسى ده زى وهك ”ئارايه“ ئان ”سانايئ ته ده بى“ تى ب ناف كرن. به لاغات د فهره ننگى ده تى واته يا ”گه يشتن، تيگه يشتن، مه زن بوون“ تى (Mat- 9: 51; Akdemir, 1999: 9; lûb, 1980: 51). ژ بو واته يا ستلاهى يا به لاغاتى، گه لهك نڀسكاران پيناسه يين جودا دانه. هنهك ژ وان، عايد تى سه رده ما كو هين به لاغات نه بوويه زانست (Çağmar, 2013: 14). ب پيناسه يه كئ: گه يشتن واته يين بو دل، ب ئاوايى ههرى خواهشتر ژ په يقى (Ahmed Qasim 2003: 11; ü Deyb, 2003: 11). ب پيناسه يه كه دن: ”گوٽنا فكره كى د جه و ده ما كه بيس ده ب ئاوايه كى راست و بيان دوره. لئ ب شهرتا كو فه سيح (ژ كيماسيين ده ننگى و واته يى دوور) به“ (İsen ü ên din, 2016: 28). گوٽنا به ليغ ئه و گوٽنه كو

مه سنده وى نيشان دده كو هه لهبه ستان گرينگيه كه تايبهت دايه بهرهمى.

مهم و زين د نه ده بياتا كوردى ده مه سنده ويا ئه فينى يا يه كه مه. د مه سنده وى ده نيزيكى ۲۶۶۰ مالك هه نه (Dost, 2010: 31).. ئه ف مه سنده وى ل سهر بنگه ها چيروك و ده ستانا مهمى ئالان هاتيه نڀساندن. ژ بهر كو ئه ف ئه فسانه به ريا خانى زى د ناف كوردان ده هه بوو (Dost, 2010: 32).

ئه ف بهرهم نه ته نى مه سنده ويه كه ده ربارى هه ستين ئه فينى يه. خانى ب رپيا فى چيروكى و ل دورا ئه فينا مهم و زينى، زيانا جفاكا ده ما خواه، پرسگرىك و تايبه تيين گه لئ كورد ل به رامبه ر نه ته وه يين دن ئانیه بهر چاقان؛ باشى، راستى، بيگونه هى، ژارى و بنده ستى د شه خسى مهم و زينى ده جفانده (Bozarslan, 1990: 10).

ئه ف بهرهم ب زمانى ئه حمه دى خانى ژ بو كو كهس نه بيژه ”كورد ژ ئه فينى فه هم ناكن و نه زانن...“ هاتيه نڀساندن (Kurdo, 1992: 111; bnr. Mem û Zin malika 242). ئه ف چيروكا ئه فينى يا كوردى ههرى كيم بقاسى ئين نه ته وه يين دن نافدار و نوازه يه. ئه ف بهرهم، هه فتايئ رومو و ژوليه تا شه كسيير، له يلا و مه جنوونا فوزوولى يه (Bozarslan, 1990: 8).

گه لؤ خانى د مهم و زينى ده بيژه يين چاوا و ب چ زمانى بكار ئانينه. بهرسيقا فى زى خانى د مالكين زير ده دده و ديژهه كو وى د هه لهبه ستان ده زمانين كوردى، عه ره بى، فارسى و ده فوكين هه ريمى يين كوردى ب كار ئانينه. ئه ف، پرهنگيا بهرهمى زيده دكه:

كوردى، عه ره بى، ده رى و تازى

ته ركيب كرن ب هه زل و بازى

(Açıkgöz, 2012: 201) (2483)

بوھتى و مه حمه دى و سليقى

هن له عل و هنهك ژ زير و زيقى

ل پەوش و مەقامى تى. ئاخافتقانى خوەدىن بەلاغاتى ژى ئەو كەسە كو داخووازا خوە دكارە ب شەكلەكى بەليغ فەبىژە (el-Harbî, 2011: 16).

بكار ئانىنە.
خانى، ئەف هونەر ب ئاوايەكى پىسپورانە بكار ئانىە.
گەلەك بىژەيىن تىكلدارى هەف ئان ژى هەمبەر هەف
هەنە و گەلەكى وان هاتنە گۆتن.

جارنان خانى دوو بىژە تەنى ل هەمبەر هەف گۆتنە:

غالب نەدبوول سەر مە ئەف پروم

نەدبوونە خەرابەيى دەست بووم

(Açıkgöz, 2012: 9) (206)

د مالكا ژوور دە د ناقبەرا خرابە و كوند دە تىكلى
و لەهفەتەنەك هەيە. د ناقبەرا فان هەر دوو بىژەيان دە
تىكلىبەكە راست هەيە كو كوند بر راستى ژى، ل ناف
مروڤان ناگەرە، هەر دەم ل جەيىن بىدەنگ و بى مروڤ
و خرابە دەمىنە. ژ بەر فى د وىژەيى دە جەيىن خرابە وەك
وارى كوندان دەرباس دە (Kurnaz, 1987: 507). خانى د
فى مالكا ژوور دە دىژە كو وەلاتى كوردان خرابە بوويە و
بوويە جەي بووم و كوندان.

توتوتى ب خوە ما شەكەر درىژن

هەرچى دەيىن ئەوى دىژن

(Açıkgöz, 2012: 9) (76)

توتوتى، ژ شەكرى حەز دكە، خوەدىي وى شەكرى
دە دە وى و ئەو ژى خوەش دەپەيقە (Tarlan, 2001: 562).
د هەلبەستان دە ئەف هەر دوو بىژە ب پرانى ب هەف
پە دەرباس دەن. خانى ژى دىژە كو توتوتى ب سەرى خوە
شەكر ئانگو گۆتتىن خوەش دەرناخن و نابىژن. چ بدن وى،
ئەو ژى هەمان تىتى دەردخە. ب فان گۆتان خانى دىژە
كو ئەف گۆتتىن خوەش ب داينا خوەدى دەردكەفن هۆلى.
دىسا بىژەيەكە دنا كو ب توتوتيان پە تى گۆتن، ئەينەكە.
وەك كو تى زانين دەما كو پاپاخان ژ بو ئاخافتنى تى
پەروەردەكرن، ئەينەكە د پىشيا وى دە تى دانين (Kur-

د پرتووكتىن زمانناسى دە تەشەناسى، واتەناسى،
بىژەناسى و پىژناسى (پىژكرنا بىژەيان)، بەشپىن بنگەهينن.
دەما مەرۆڤ ل ناف و ناقەرۆكا فان دىژە، دىبىنە كو
هونەرىن وىژەيى ژى د بن هەمان سەرنافان دە تىن دابەش
كرن (Bnr: Macit û Sodan, 2011: 61). يانى هن هونەر
ژ ئالىين واتەيى فە، هن هونەر ژ ئالىين گۆتنى فە، هن
هونەر ژى ژ ئالىين پىژكرنى فە و هتد. تىن بكارانين. د
وىژەيى دە ب پرانى جوړەيىن هونەران، ل سەر دوو بەشان
تىن فەقەتاندن (Selçuk û ên din., 2015: 31-33). ئەو ژى
بەديع و بەيانن. هەنەك ژى دكن سى بەش. بەشا سىيەمىن
ژى "مەعانى" يە (Ahmed Qasim û Deyb, 2003: 11; Kü-)
9 (lekçi, 1999). ئەف سى جوړە، عيلم و فەننى فەساحەت
و بەلاغەتى نە (Durre, 2002: 26). د فى خەباتى دە ئەمى
تەنى ل سەر هونەرىن گرىدايى واتەيى يىن بنگەهين
بەسەكنن.^(۱)

هونەرىن گرىدايى واتەيى:

۱. تەناسوب

تەناسوب ب نافى موراعاتى نازير ژى تى زانين. ئەف
هونەر، ژ بەشا بەديعى يە. كۆمكرنا دوو ئا زىدەتر تىتىن
كو نە دژبەرى هەفن د گۆتنى دە (Mustafa el- Merâxî,
1993: 323). د هەلبەست و پەخشانى دە بەرھەفكرنا
بىژەيىن تىكلدارى هەفە (Akdemir, 1999: 1256). لى د
ناقبەرا وان دە د فى تىكلىا دژبەرىن تونەبە. هەلبەستفانين
كلاسيك د هونەرا تەناسوبى دە تىگەهين جوړبجوړين
زانستى، لەھەنگين چىروڤ، دىروڤ و مەسنەفیان، نافى گيا،
ئاژال و كولىكان و هتد.. پر زىدە ب كار ئانىنە (İsen û ên
din, 2016: 333). خانى ژى ژ گەلەك بەشان و مژاران بىژە

(۱)- مە د فى خەباتى دە ژ بو مالكان، مەم و زينا كو ژ ئالىين نامك ئاچكگوز فە ب كوردىيا لاتىنى و وەرگەرا وىيا تركى هاتىبە ئامادەكرن، وەك
بنگەھ گرتىبە. بنر: ئاچكگوز، نامك. ۲۰۱۲.

تیکلیه که نیزیك د ناڤ وان ده خویا یه. ژ بهر څی تیکلیی ته ناسوب دهر دکه څه هۆلی.

جارنان چار بیژه یین تیکلدارئ ههڤ جوت جوت هاتنه هه مبهه ههڤ:

سۆرگول ته کرن ژ خارئ په یدا

بلبل ته کرن هه زارئ شه یدا

(Açıkgöz, 2012: 8) (64)

خار، پارچه په که ژ دارا گولئ یه. یانئ هه دوو ژى ب پاستی ژى ب ههڤ په نه. گول بئ خار نابه. ل سهه گولان ژى بلبل هه نه و ژ بو گولئ هه دهه دخوینن. گول و بلبل و خار ب څی ئاواپی تیکلدارن. گول هه زکری یه، بلبل ژى نه څینداره کو ژ بو هه زکریا خوه بانگ دکه. ستریین ل سهه گولئ ژى کو ناهیلن بلبل نیزی گولئ به، دوو ژمن و په قبیین بلبلن (Tolasa, 2001: 215).

ئه ل-قسسه د ئهرد و ئاسیمانان

حاسل د جه میعئ ئنس و جانان

(Açıkgöz, 2012: 14) (141)

ته کمیل دکر مه دین و دهولهت

ته حسیل دکر مه علم و حکمهت

(Açıkgöz, 2012: 22) (233)

د مالکین ژوور ده ئهرد و ئهسمان، ئینسان و جن د وارین خوه ده تیکلدارئ ههڤن. دین و دهولهت دوو ئالیان ته مسیل دکه و تئ واته یا ئاخیرهت و دنیاپی. ب څی تیکلیی ده ما بئ کیماسی پیکانینا دوو ئالی تئ گۆتن، دین و دهولهت ب ههڤ په تئ.

جارنان ژى بیژه یین هین زیده تر هاتنه ریژ کرن و خانى ب څی، قابلیه تا خوه یا هونه ری نیشان دایه. د مالکین ژیر ده گه له که بیژه ب ههڤ په ژ بو ته ناسوبئ وه که میناک هاتنه. هه موو بیژه یین ههڤ رستئ ب ههڤ په ته ناسوبئ چی دکن. ئهڤ ژى دهوله مه ندیا خه زینه یا بیژه یان یا خانى

مه بهست ژ ئه ینکئ د ویژه یی ده رووی یاری یه. خانى ژى ب څی رستئ دبیژه کو خوه دئ تشتین خوه شک ئافراندنه و ل پیشیا ئه څینداران دانینه:

ئاینه ل پیشئ تووتیان گرت

دافه که ته ل پیشئ کووفیان گرت

(Açıkgöz, 2012: 9) (71)

شاهئ عه ره بی عه له م کو پاکر

کسرایئ عه جه م عه جه ب دووتا کر

(Açıkgöz, 2012: 13) (122)

قورئان و خه بهر چه موعجزاتن

ئايات و سوهر چه به بیناتن

(in (149) (Açıkgöz, 2012: 15)

عه ره ب و عه جه م دوو ملله تن. ل فر مه بهست ژ ئاجه م ئیرانه. د هه له بهستان ده ده ما به حسا مللهت و دهولهتان تئ کرن، ب پرانی عه ره ب و عه جه م تئ گۆتن. ژ فان ههڤ دوو بیژه یان ئارمانج وه لاتین عه ره ب و ئین نه عه ره به. ژ بهر څی د به حسا مللهتان ده ئهڤ ههڤ دوو بیژه ب ههڤ په پر تین. دیسا ئایهت و سوهر پارچه یین ژ قورئانئ نه و

ئىسبات دكە:

لەوح و قەلەم و سەوابت و عەرش

حەيوان و نەبات و مەعدەن و فەرش

(Açıkgöz. 2012: 7) (47)

ل ژورور بېژەيىن پىستا يەكەم تىكلدارى عالەما غەيىبى و ئەسمانان. د پىستادوويەم دە بېژە تىكلدارى ژيانا ئەردى نە.

ل ژىر د پىستا يەكەم دە گول و گيا و پەنگى وان تىكلدارى هەفن، د پىستا دوويەم دە ئاھەنگ و بلب و دەنگى خوەش گىدايى هەفن:

خوەش پەنگى تە دا گيايى سۆرگول

خوەش دەنگى تە دا نەوايى بلب

(Açıkgöz. 2012: 8) (65)

دىسا ل ژىر د مالكا يەكەم دە هەنەك بېژە تىكلدارى زانىنى نە، هەنەك گىدايى خوەندن و نقيساندى نە. د مالكا دوويەم دە پىستا يەكەم چار ئونسورپىن بنگەھين ئىن دىيايى نە. د پىستا دوويەم دە بېژە گىدايى دەم و دەم سالى نە:

علم و هونەر و كەمال و ئىزعان

شعر و غەزەل و كىتاب و دىوان

(Açıkgöz. 2012: 23) (248)

ئەف ئاخ و هەوا و ئاگر و ئاف

ئەف لەيل و نەھار و سى و سىتاف

(Açıkgöz. 2012: 93) (1123)

خوەشتر دكن. ژخوە ئاھەنگ ژى د تىگەھناسيا و بېژەيى دە تى وى واتەيى كو بېژە و هەفۆك، ب ئاوايەكى كو باندۇرا موموسىقىيەكى چىكن، ل پەي هەف وەرن ب كار ئانين (İsen ü ên din, 2016: 212). ژ بەر قى يەكى، هونەرا دووبارە كرنى د مەسنەويا خانى دە گەلەك جەھ دگرە. نىزىكبوون ئان ژى دووربوونا بېژەيىن دووبارە، ب پەوشا روحي هونەرمەند قە گىدايى يە (Külekçi, 1999: 158).

بېژەيىن دووبارە كرنى جارنان وەك هەف د هەمان واتەيى دە ل پەي هەف ب هەمان شەكلى هاتنە. د فر دە پر جارنان ئارمانجا هەلبەستقان، شدانن و خورتكرنا واتەيى و ئيقناكرنا موخاتابە:

سەف سەف د مەشىنە كووه و دەشتان

رەف رەف د خوەشىنە سەير و گەشتان

(Açıkgöz. 2012: 43) (500)

جارنان هەمان بېژە د پىستەكى دە دوو جارنان تى گۆتن و هەر يەك گىدايى بەشەكە جودا يا هەفۆكى يە. وەك هەفۆكىن جودا دكارن بىن خوەندن:

سەرمەست- هەنەك، هەنەك د سەرخوەش

دەم بەستە هەنەك، هەنەك د دەم كەش

(Açıkgöz. 2012: 46) (531)

جارنان ژى دىسا ب هەمان واتەيى د ئاف دوو پىستان دە هەفۆكەكى ب پەيورپىن جودا تەمام دكن:

خانى ژ كەمالى بىكەمالى

مەيدانا كەمالى دىتى خالى

(Açıkgöz. 2012: 22) (235) (235)

جارنان ژى شەكلى بېژەيى هەم سادە و هەم ب شەكلى ئىشتىقايى ئان ژى دوو بېژەيىن كو دشبن هەف ب هەف پە تىن. يانى تەكرىر و جناس و ئىشتىقاي تى بكارئانين. د ميناكىن ژىر دە "نەووەل" و "سۆتى" دووبارە كرنى پىك تىن:

۲. تەكرىر

ئىشارەتكرنا پەيلى ل سەر واتەيى ب تەكرارى (İbn'ul- Esîr, 1995: II, 146). هەنەك بېژە ب دووبارە كرنى، تەھمى ددن هەلبەستى. ئەف دووبارە كرنى بېژەيەكى ئان ژى بېژەيىن نىزى هەف، ئاھەنگەكى و رىتمەكى چىدكن و هەلبەستى

ئەف ئەووەل و روح و عەقلی ئەووەل

هەر سۆ نه ب ئەووەلی موئەووەل

(Açıkgöz. 2012: 11) (102)

ئەو موژدە وەکی مە گۆتی گۆتن

ئەو سۆتی وەکی مە سۆتی سۆتن

(Açıkgöz. 2012: 73)

ئەشیاب حەسەب دەلیل و بورهان

نابن چو مەگەر و جوووب و ئیمکان

(Açıkgöz. 2012: 11) (94)

جارنان ژێ هەموو بیژەییێن رستەکی کۆ ژ دوودووویان
ژێ زێدەترن، ب هەف رە تەرادوووی چێدکن. ب پرانی ژێ
٤ بیژە جە دگرن. د میناکین وها پریژە دە ژ چەند زمانان
بیژە تین با هەف و هونەرماندیا هەلبەستقانی نیشان
دەن. د میناکین ژێر دە بیژەییێن هەموو پرستان، د ناف خوە
دە ئان هەفواتە نه ئان ژێ نیژی هەفن. جوداتیەکە بچوووک
د نافبەرا هەنەک بیژەیان دە هەبە ژێ ژ هەمان بەشی نه و
هەفواتە تین حەسباندن:

فانیز و نەبات و قەند و شەکەر

ماوهرد و زەباد و مسک و عەنبەر

(Açıkgöz. 2012: 77) (921)

د رستا یەکەم یا مالکا ژوور دە هەموو بیژەییێن
رەشکری شیرین بوونی نیشان دەن. لێ د رستا دوویەم دە
واتەیا هەموو بیژەیان جۆرەیهکە بیهنی یە. ب فی ئاوابی
هەفواتەیی چێدبە.

جام و قەدەح و ئەیاخ و مەخمەر

ئەف مسک و زەباد و عوود و عەنبەر

(Açıkgöz. 2012: 86) (1040)

دیسا وەک کۆ ل ژوور خویا دکە هەموو بیژەییێن رستا
یەکەم جۆرەییێن قەدەهی نیشان دەن و بیژەییێن رستا
دوودووویان ژێ وەک ئا بەریا وی، جۆرەییێن بیهنی نه.
میناکەکە دن ژێ ل ژێرە:

کان قەول و قەرار و عەهد و پیوەند

پەیمان و قەسەم، یەمین و سەوگەند؟

(Açıkgöz. 2012: 112) (1370)

٣. تەرادووو

تەرادووو، د فەرەهنگی دە ب واتەیا هەفواتەبوون و
ل پەیی هەف هاتنی یە (Enwerfi. 1381: 1477). د زمانەکی
دە رەگەز ئان ئەندامین کۆ هەفواتە تین قەبوولکرن، جارنان
هەمان واتەیی، جارنان ژێ واتەییێن نیژی هەف نیشان دەن.
د نافبەرا وان دە جارنان جوداهیییێن مەزن یێن واتەیی و
جارنان ژێ جوداهیییێن بچوووک هەنە (Aydın. 2014: 120).
١٢١). ئەف هونەر د مەم و زینتی دە پر دەرباس دەبە. ژ بو
کۆ قافیەیا هەلبەستنی رەحەت چێبە، هەلبەستقانی بیژەییێن
هەفواتە داتینە با هەف:

بیژەییێن هەفواتە جارنان دوو حەب تەنی تین. ب پرانی
خانی د فی هونەری دە خەزینەیا خوە یا زمانین جودا بکار
ئانین. جارنان بیژەیهک ب عەرەبی و یا دن ب کوردی یە:

سەهو و خەلەتان نەکن تەعەججوب

تەئویل بکن ژ بو تەعەسسوب

(Açıkgöz. 2012: 32) (361)

کیشا ب فی تەرحی رەسم و ئاین

لیدا ب فی تەرزى دەرب و تەزین

(Açıkgöz. 2012: 32)

جارنان چار بیژە ب هەف رە د مالکەکی دە هاتییه
بکارئانین. د میناکین وسا دە د هەر رستەکی دە دوو
بیژەییێن هەفواتە تین. ئەف میناکا ژێر تەنی ب بیژەییێن
عەرەبی پیک هاتییه:

۴. تهزاد

مهم پوخته یی نه شقی بوو ته مامی

گوتی کو برا مه گهر تو خامی؟

(Açıköz. 2012: 54) (630)

جارنان د ههر پرسته کی ده دوو بیژه هاتنه و ب فی شه کلی د مالکه کی ده چار بیژه هاتنه ریژ کرن:

فیل-جومله چ نه ووهل و چ ناخر

ئه ل-قسسه چ موئین و چ کافر

(Açıköz. 2012: 7) (50)

حکمهت نه وه باتنی و زاهر

قودرهت نه وه خایی و حازر

(Açıköz. 2012: 7) (53)

۵. لهف و نه شر

ئهف هونه، یهک ژ هونه ریژ زانستا به دیعه. واته یا وئی یا فرههنگی، کوم کرن و به لاف کره (Saraç. 2013: 37). د فی هونه ریژ ده نهول چهنده بیژه تین گوتن و پاشی ژی هن بیژه و هه فوکین دن کو تیکلدارئ وانن، تین بکار تانین. د فر ده تشتن گرینگ ریژکرنا بیژه یانه. نه گهر ریژکرنا بیژه یین رستا دوو دوویان وهک یا نهول به، وئی ده می ژ وئی ره "لهف و نه شر ب ته رتیب"، نه گهر ریژکرنا رستا دوو دوویان نه وهک یا یه کهم به و بیژه ته فلههف بن، وئی ده می ژی ره "لهف و نه شر ته فلههف" تین گوتن (Bnr: 223). (Akdemir. 1999: 223)

د لهف و نه شر ب ته رتیب ده جهی بیژه یین رستا دوویه م وهک ههف تی. یانی وهک میناک د ههر پرستی ده دوو بیژه هه بن، یا یه کهم ب یا یه کهم ره تیکلداره، یا دوویه م ژی ب نا دوویه م ره تیکلداره.

شهزاده دوو بوون ل نک وی شاهی

خورشید دوو بوون ل نک وی ماهی

(Açıköz. 2012: 34) (386)

ب تانینا دوو بیژه یین د واته یا دژی ههف ده ژ بو دیار کرن، خوهشکی و له تافه تا وان (Hadî. 1394: 137). کومکرنا بیژه یین دژبه ری ههف (et-Tîbî. 1996: 462). ب شروفه یه که دن ژ ناف فکر، ههست و خه یالان، بکارب تانینا تایبه تی و وه کهه فیین ل دژی ههف (Şener û ên din. 2014: 324). ئهف دژبه ری دکاره وهک "سپی" و "رهش" به نان "زانین" و "نه زانین" به. دژبه ری بیژه یان هم دکاره د واته یا راست ده به، هم ژی د واته یا مه جازی ده به (Saraç. 2013: 38-39). ژ فی هونه ری ره د ههک پرتوکان ده "تباق" نان ژی "موته زاد" تین گوتن (Külekçi. 2011: 71; Akdemir. 1999: 376-380). د فی هونه ری ده ژی ب پرانی دوو بیژه هاتنه گوتن. بیژه یین دژبه ر تین مالکی دکارن نافدی بن، وهک: جنهت و جهه نم:

وعهر فه یزی بکهت سه حاجی ره حمهت

دوزه خ ل مه دی بیته جهنهت

(Açıköz. 2012: 17) (178)

بیژه یین دژواته دکارن لیکه ریژ رستان بن و کرنا کرده یین جودا ل دژی ههف نیشان بدن، وهک: گول دگری و بلبل دکهن:

سۆرگول بگرین ب عهشکی شه بنه م

بلبل بکه نن ل ره خمی هه مده م

(Açıköz. 2012: 28) (307)

بیژه یین دژواته دکارن په نگدی بن. ئهف ژی ههک جارن دکاره دوو ئیه تیمالین دژی ههف ژ بو کرده یه کی نیشان بده. نان ژی دکاره دژبه ری دوو کهس و تشتین جودا ب تایبه تیین دژی ههف نیشان بده: وهک: "مه یوه یه که شیرین نان تال"، مه م پوخته یه، تاجدین خامه:

نوباره نه گهر شیرین گهر تال

مه تبووعه ژ په نگی نه فعی نه تفال

(Açıköz. 2012: 30) (341)

“ستی”، ل بیژه یا یه که م تا پستا دوویهم “خورشید” دنیږه. بیژه یا سییهم “دوسه د پهره ستار” برسته و ل تا سییهم دن “نوجوومی سہ ییار” دنیږه. یانی سی ته شبیه د ناقبه را سی بیژه یان ده هه نه. داین =مه هف ستي =خورشید (روژ)، پهره ستار =سه ییار:

ستی و خورشید دوسه د سہ ییار

داین و مه ه و نوجوومی پهره ستار

(Açıkgöz, 2012: 174) (2157)

د مینا کا ژیر ده د پستا یه که م ده مه یوه هاتنه ریژکرن، د پستا دوویهم ده ژي ئەندامین یاری یین کو دشین وان مه یوه یان هاتنه ریژکرن. زه قهن (گوپ) ب سیقان، لیف ب خورمه یان، مه مک ب هه ناران هاتنه شباندن:

لیف و روتب و نه نار و پستان

سیف و زه قهن و نه نار ی پستان

(Açıkgöz, 2012: 120) (1467)

جارنان خانی چار بیژه ریژکرنه کو ئەف هه موو بیژه یین مالکین نه. د هه نک مالکان ده بیژه یه کین، د هه نکان ده ژي دوو بیژه یان جهی خوه گو تیراندنه.

ئەف خولد و سه قهر و به هه شت و نیران

ئەف نور و زه لام و کوفر و ئیمان

(Açıkgöz, 2012: 93) (1121)

جارنان ب تاوایه کی دن ئەف هونه رتی بکار تانین. بیژه یا کو د پستا یه که م ده هاتیه گۆتن د پستا دوویهم ده ب واته و مه به ستا خوه دهر دکه فه هۆلی. یانی هه لبه ستقان د پستا یه که م ده نافه کی دده و د پستا دوویهم ده د هوندری وی ده چ هه نه، وان فه دکه و ریژ دکه:

ئوه و دووخته چه شم هه ردو شاهین

ئوه سووخته پهر مه مو و تاج دین

(Açıkgöz, 2012: 51) (592) (592)

خانی د مالکا ژورور ده د پستا یه کین ده ب په یفا “شه هزاده”، به حسا زین و ستی دکه. ئەو شاه ژي میر زه ینوود دینه. د مالکا دوویهم ده دیسا وان هه ر دوو که چکان و میر، ب گۆتنه که دن پیناسه دکه. فی جاری ژ بو زین و ستی “خورشید” یانی “روژ” دبیژه، ژ بو میر ژي “ماه” یانی “هه یف” دبیژه. ئەف هه ر دوو بیژه یین پستا دوویهم ل په یقین ژورور تین هه مبه ر وان دنیږن. یانی وان په یقین ژورور ب تاویه کی دن ل ژیر دبیژه. ئەف ژي ژ بهر کو ریژا په یقان وه که هه فه، دبه هونه را له فف و نه شرا برست تان ریژکری.

د جوړه یا له فف و نه شرا نه مورته ته ب ده نه دپاره کو کیژان بیژه، تیکلدار ی کیژان بیژه یین هاتیه. ئەو، ژ تیگه یشتنا گوهداران په دمینه (Değirmençay, 2014: 102). یانی چه ند هه ب بیژه ب کورتاسی تان ژي ب هورگولی، دوو په بییدار کرن تا نینا بیژه یین تیکلدار ی وان (et-Teftâzânî, IV, 1966: 329).

جارنان ژي بیژه یین ل هه مبه ر هه ف، ب تاویه کی چه پ و راست تان ته قله هف دکارن وهرن. لی هه نک ژقان دکارن د ریژا هه ف ده بن:

یه که روو نه ل نک ته کوفر و ئیمان

یه که سوو نه ل نک ته خولد و نیران

(Açıkgöz, 2012: 17) (176)

مه سه لا د مالکا ژورور ده دوو بیژه یین پستا یه کین ل دوو بیژه یین پستا دووویان دنیږن. بیژه یا یه که م “کوفر” ئە ول بیژه یا دوویهم تا پستا دوویهم “نیران” (ناگر) دنیږه. دیسا بیژه یا دووویان “ئیمان” ل بیژه یا یه کین “خولد” (ئهده بیه ت) دنیږه. ژ بهر کو “کوفر” ب “ناگر” په تیکلداره و “ئیمان” ب “خولد” ی په تیکلداره.

د مالکا ژیر ده د هه ر پستی ده سی بیژه هه نه. بیژه یا یه که م و دوویهم نه ریژکری نه، لی تا سییهم ل هه ف دنیږن. بیژه یا یه که م تا پستا یه که م “داین” ل بیژه یا دوویهم تا پستا دوویهم “مه ه” دنیږه. دیسا بیژه یا دوویهم تا پستا یه که م،

YiLi.Li

۶. موبالغه

ئەف هونەر، دەما پیناسە و بەحسکرنا تشتەکی، دەرباسکرنا ژ حەددی خوە یە (Musahîb. 1380: 4443)..
جۆرە یە کە موبالغە یی، ژ ئالیی هەش فە و عادە تان فە مومکینە. جۆرە یە کە دن ژ ئالیی هەش فە مومکینە، لئ ژ ئالیی عادە تان فە نە مومکینە. هەنە ک ژ ی هەم ژ ئالیی عەقلی فە، هەم ژ ی عادە تی فە نە پیکانن (-Bnr: Değirmen- çay, 2014: 96-97). هەتتا هەلبەستفان گۆتتا خوە دکاره بگێژینە ئا ستا دەرەوئ و نەمەمکوونیی (Efiq-: 510). د وەسفا تشتەکی دە ژ ئالیی شیددەت و زە عفی دە گهیشتنا دەرەجە یا نە مومکینی یە (Çağmar. 2004: 159).

ئەف هونەر ب پرانی د هەلبەستین ئەفینی دە تئ بکارانین. ژ بەر کو دەما هەلبەستفان مەزنی ئەفین، و دەردی ئەفینداریی شیرۆفە دکە، ب تشتین هەری بلند و زۆر تینە زمین. ژ بەر فئ خالی، د گۆتین ئەفینی دە موبالغا گەلە ک تئ دیتن.

د میناکین کو د مەم و زینت دە دەرباس دبن، جارنان ژ

زال دکم ئەز قەوی دوو ژانان

دەردی بەدەنان و دەردی جانان

(780) (592) (780) (Açıkgoz. 2012: 66)

ل ژوور د رستا یە کەم دە تشتە ک تئ گۆتن د رستا دوویەم دە نافەرۆکا وی چ بە، ئەو تین فە گۆتن و دەرختنا هۆلئ. د مالکا یە کەم دە رستا یە کئ بەحسا دوو شاهینان دکە و د رستا دوویەم دە وان شاهینان دیار دکە کو ئەو شاهین، مەمۆ و تاجدینن.

دیسا د مالکا دوویەم دە خانی بەحسا داینئ دکە. ئەو ژن خوە وە ک حەکیمان دکە و د ناف مللەت دە دگەرە و دبێژە کو ئەو، دوو نەخوەشیان دەرمان دکە. د رستا دوو دوویان دە وان دوو دەرە و نەخوەشیان ب نافئ وان پێژ دکە و دبێژە کو ئەو دوو ژان "دەردی جان و دەردی جانانی یە" و ب فی ئاوی نافی نافەرۆکا وی گۆتئ دەرەدخە دەر فە.

بۆ مه زنی و ویره کیا میر هه نهك تشت هاتنه گۆتن:

ئاساری شه جاعه تا وی شاهی

داگری ژ ما هتاب ماهی

(Açıkgöz, 2012: 33) (372)

جارنان ژ بۆ بلند کرنا خوه شکیا ستی و زینی هاتییه گۆتن. د مالکا ژیر ده خانی دبیژه کو خوه شکیا ستی و زینی بئ سینۆر نه و نایی تهریفکرن. ئەف موبالغایه که ئەشکه ره یه:

حوسنا نه بتن چو هدد و غایهت

نابت ژ خوه عاشقان نه یاهت

(Açıkgöz, 2012: 38) (438)

دهما کو تاجدین ژ زیفای پستی چند پۆژان هه رده که فه، مه مئ کو ل بهر ده ری سه کنی بوو، ب ده رکه تنایه وی ئەوقاس کینفخوهش بوو کو کینفخوهشیا وی گهیشته ئەسمانان:

في الحال وه پهنگه شادمان بوو

هه م نه فسه ری ئەوجی ئاسمان بوو

(Açıkgöz, 2012: 92) (1110)

لئ مه م ژ بهر نه گهیشته نه زکریا خوه پر خه مگین بوو. خه مگینیا مه مئ ئەوقاس زیده بوو کو ژ بهر گرینا وی له هی رادبوو و ب سه ر ملئ وی ده دچوو:

ئهـلـ قـسـسـه ژ عـلـلـه تا د دل دا

سه یله ک وه دچوو مه مئ ب مل دا

(Açıkgöz, 2012: 115) (1410)

چهند میناکین دن ئین د فی واری ده ژی لئ ژیرن. د مالکا یه کهم ده خانی ده ما به حسا هه فاله کی مه م دکه ل سه ر خوه شکیا وی ده سکنه و دبیژه کو ئەوقاس خۆرته کی چه له نگ بوو کو یوسف ته فی خوه شکیا خوه ل هه مبه ر خوه شکیا وی مه هجووب دما. ئەف گۆتن، موبالغا یه.

د مالکا دوویه م به حسا ئیریشکرنا له شکه ر و مرو فین میر ب سه ر مه م و تاجدین ده تی کرن. وی ده مئ تاجدین و براین وی دبیژن کو ”نه م پر زه خم و ویره کن. ئەگه ر ژ وه پینچ سه د که س ژی ئیریش کن، ئەم فرسه تی نادن وان.“ ژ فی گۆتن ئەشکه ره یه کو خانی موبالغا کریه:

یوسف ژ مه لاهه تا وی مه هجووب

رسته م ژ شه جاعه تا وی مه خلوب

(Açıkgöz, 2012: 140) (1729)

پان سه د ژ وه هه مله کن ب که ربان

نادینه وه نۆبه تا چو ده ربان

(Açıkgöz, 2012: 143) (1768)

۷. ته ملیح

ته ملیح، بئ گۆتنا راستی و ئەسلا تشته کی، ئیشاره تکرنا بوویه ر، چیرۆک، پیکه نۆک، هه له به ست و گۆته کن یه. لئ تشته کی گرینگ هه یه کو تشتی کو تی ئیشاره ت کرن، ژ ئالیی هه رکه سی فه نه به ژی ژ ئالیی پسرۆین وی فه د فی وه ره زانین (Akdemir, 1999: 334). تشتی کو هاتییه نیشاندان ب ئاویه کی دریژ نایی گۆتن. یا له هه نگ یا جهی کو بوویه ر تی ده ده رباس بوویه تی گۆتن. ژ خوه ئەف هونه ر ژ بۆ ببیرخستنی یه (İsen û ên din, 2016: 343).

جارنان ئەف هونه را کینایه ی، ئیشاره تانایه ته کن ئان سو ره یه کن دکه. ئەف مالکا ژیر ژی ئیشاره تا سو ره یا زومه ر، نایه تا ٦٣ ان دکه کو د فر ده دوو بیژه یین وی ده رباس دبن. له مقالید السماوات والأرض والذین کفروا بآیات أولئک هم الخاسرون

هه ر سی وه له دی د پر مه والید

خه برا و سه ما دگه ل مه قالید

(Açıkgöz, 2012: 7) (46)

بلند. (مهریه م: ۱۹) خانى ژى د مالكا ژوورې ده ئىشاره تا فى مژارې دكه و دبېژه كو نه و چووېه مه قامه كه بلند.

دورپړې د ده فائى د خاقان

له علا كو د خاتمه ما سوله يمان

(Açıkgöz, 2012: 37) (429)

د فى مالکې ده ئىشاره تا چيروكا خه زينه و گووستيلكا ب مؤهر نا سوله يمان پيغهمبر تى کرن. تى گوتن كو د تليا سوله يمان (ا.س) ده گووستيلكه هه بوو (Tarhan, 2004: 266). هه موو هيذا خوه ژ وى دستاند. كه فرى وى گووستيلكى له لا سور بوو. ژ بهر هيذا خوه خوه ديى گه له ك خه زينه يان بوو. خانى ب فى مالکې ئىشاره ت ب بال خه زينه يان وى، هم گووستيلكا وى، هم ژى كه فرى گووستيلكا وى كړيه.

د مالكا ژير ده خانى ئىشاره تا ب بال ده ركه تنا سه ر چيايى توور نا مووسا (ا.س) دكه. چيايى توورى سينا، جهن كو ته ورات ژ هه زره تى. مووسا ره هاتيه داينه (Sinanoğlu, 2009: 221). ل وى چيايى هه زره تى. مووسا خيتابا ئيلاهى بهيستبوو (Uludağ, 2001: 361). د رستا دوويه م ده ژى به حسا دارا كو ل سه ر چيا قيكه تيه هاتيه كرن. ل فر ژى ئىشاره تا رپوايه تا خه به ردانا خوه دى ژ ناف ناگرى داره كنى هاتيه كرن:

هه شق ناگره تن چيايى نووره

دل نه و شه جه را ب نار و نووره

(Açıkgöz, 2012: 71) (845)

جارنان ب ب نائينا نافي كه سين ديروكى، ئىشاره ت ب بال ژيانا وان نان بوويه ره كه ديروكى تى كرن. د مالکين ژير ده ئىشاره ت ب بال قه ده ها پادشاهى ئيرانى جه م، هاتمه جومهرد و هارووت و مارووتى ل بابيلى هاتيه كرن:

ساقى تو ژ بو خوه دى كه ره م كه

يه ك جوړه يى مه د جامى جه م كه

(Açıkgöz, 2012: 18) (189)

جارنان ب نائينا نافي له هه ننگى چيروكه كى ئىشاره تا چيروك و مه سه له يا وان تى كرن. ل ژير ب دوو مالكان به حسا نه فينا "فه رهاد و شيرين"، "له يلا و قه يسى" رامين و وه يسى" تى كرن:

شيرين ته كره شه كه ر ل په رويز

فه رهادى ژره ننگى نه شكى خوونريز

(Açıkgöz, 2012: 8) (58)

له يلا ته كره به لا ل قه يسى

رامين ب ته رام بوو ل وه يسى

(Açıkgöz, 2012: 8) (59)

جارنان خانى ب تيغه هيى دينى ئىشاره تا چيروكا نه و ليا و شيخين نافدار نا ژيانا پيغهمبران دكه:

شه يخي وه كو په نجه هه ج ب ژارى

دين كر ته ژ بو كه چا كوففارى

(Açıkgöz, 2012: 8) (61)

ب فى مالکې خانى به حسا مه سه له يا شيخي سه نعان دكه كو فه قين ته يران ژى ل سه ر فى مه سه له يى هه له سه ته كه دريژ نفيسانديه (Bnr. Sadîni, 2013: 239) شيخي سه نعان ناشقه كى وسا بوو كو ژ بو خاترى ماشووقا خوه ژ دين و ئيمانان ده ركه تبوو (Sadîni, 2013: 66)

ده رسا كوب خه ف ته گوته ئيدريس

نه له به تته دچوو مه قامى ته قديس

Açıkgöz, 2012: 10) (84)

ب فى مالکې خانى ئىشاره تى ب بال چيروكا ژيانا پيغهمبر ئيدريس (س) دكه. د ژيانا وى ده ژى مژارا كو به حس كړيه "ده ركه تنا نه سمانان" نا ئيدريس پيغهمبره. وه ك تى زانين خوه دا د قورنائى ده ژى به حسا فى مژارى دكه و دبېژه كو " (نهى موحه ممه د!) وان تشتين كو مه د پرتووكى ده ل سه ر ئيدريس گوته ژى بينه بيرا خوه. ژ بهر كو نه و پيغهمبره كى راست بوو. مه نه و ده رخست جهه كى

ددن (Bnr: Akdemir, 1999: 136).

خانی، جارنان بخوه دپه یقه و پرسین خوه ژ خوه دی
دپرسه. د ده ستیپکا مه سنه ویی ده ده ما به حسا قودره تا
خوه دی دکه، گه له ک تشتین کو کر نه دیبزه و پاشی دیبزه
کو ته حه زره تی عیسا ده رخست نه زمانان، گه لو چاوا ته ژ
وی حه ز کر کو را کر جه م خوه:

عیسا ته کوسا گه انده نه وجان؟

نایا ب چ ته حه بانده نه و جان؟

(Açıkgöz, 2012: 9) (83)

گه له ک جارن پرسا هه لبه ستفانان ته نی ژ بو بال
کشاندنی یه. یانی هه لبه ستفان به رسقا پرسا کو دکه دزانه
و هه تا گه له ک جارن به رسقا وی ژی د مالکین دن ده ده.
لی دخوازه بالا خوه نده فنانان بکشینه سه ر تشته کی. ب
قی تاییه تیا خوه هونه را پرسنی، دشینه ته جاهول-و عارف.
یانی هه لبه ستفان به رسقا دزانه لی وه ک کو به رسقا نزانه
ته فدیگه ره. د به شا کو به حسا کوردان دکه ده ره وشا نه رینیا
کوردان تینه زمین. نه ول وه ک کو نزانه پرسه کی دکه کا چما
کورد که تنه فی حالی:

نایا ب چ وه جهی بوونه مه حرووم

بل-جومله ژ بو چ بوونه مه حکووم

(Açıkgöz, 2012: 20) (217)

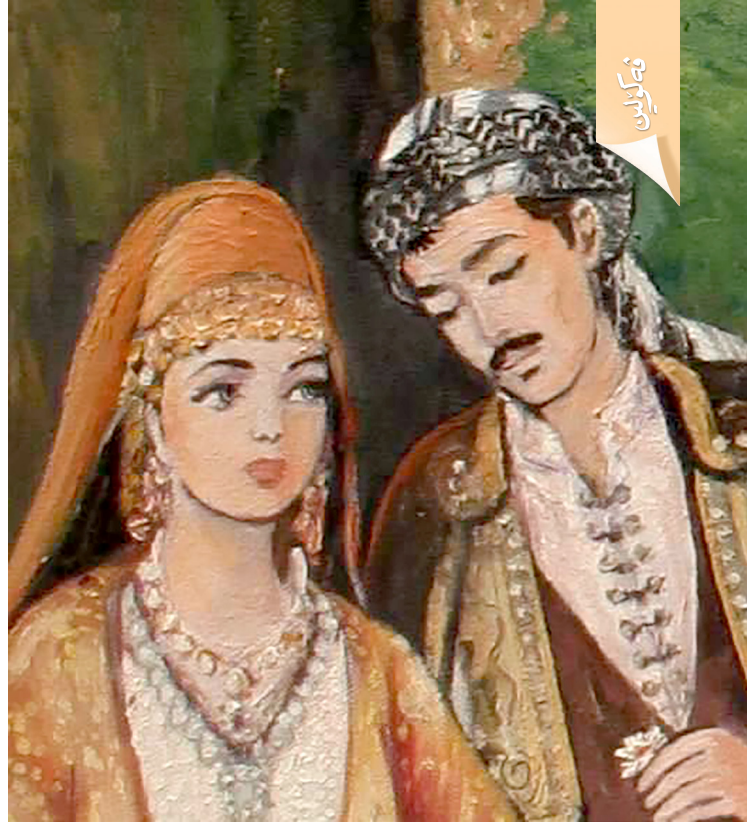
جارنان ژی د چیرۆکی ده مروف ژ هه ف دپرسن. د
چیرۆکا مه م و زینی ده ده ما کو ل نه ورۆژی لاو و که چان
هه ف دینن، مه م و تاجدین ژ بهر خوه شکیا زین و ستین
دکه فن نه ردی. زین و ستی ل وان دنیرن و ژ هه ف دپرسن
کا نه ف که چین کی نه، وه ک فهرشته یان خوه شکن:

گۆتن: عه جه ب نه ف که چید کی نه؟

یان هه ردوو مه لاکید خوه دی نه؟

(Açıkgöz, 2012: 49) (574)

ده ما کو زین و ستی ب نه فینداریی فه دگه رن مالا خوه،

هه ر میره کی وان ب به زلی هاتم

هه ر میره کی وان ب په زمی رسته م

(Açıkgöz, 2012: 21) (219)

هوسناخه تی روخ ژ خه تی یاقووت

چاها زه قه نی ژ سه ری هارووت

(Açıkgöz, 2012: 35) (399)

۸. ئیستیفهام

ژ بو کو باندورا هه لبه ستی و مزاری زیده تر ب به
گه له ک پیاز تین بکارنن. یه ک ژ وان ژی ”پرس کرن“ ه.
ده ما کو پرس د هه لبه ستی ده هه به خوه نده فان زیده تر
بالدار ده. لی ژ پرسین کو د هه لبه ستی ده هاتنه پرسین
ره به رسیف نه هه وچه یه. به رسیفا پرسنی ژی دیسا بخوه
یه. ژ بهر کو نارمانجا هه لبه ستفان، بال کشاندن ه (Macit
û Sodan, 2011, 75). مه رف دکاره بیزه کو هه لبه ستفان وی
پرسنی ژ خوه دپرسه. هه نه ک نفیسکار هونه را ئیستیفهامی
ئان پرسنی، د بن هونه را ئینشایی ده وه ک جو ره یه که وی

۱۵۰۰'انه. ژ بهر کوئایهت ب تمامی نه هاتییه گرتن، ئەف ئیقتیاس ژ جورهیا قسمی یه:

مه قسوود و مورادی دل تو شایی
 ئەمما تو تزل من تشایی
 (Açıkgöz, 2012: 9) (78)

ئەف هه قوکا ژیر، ژ سورهیا به قهره، ژنایهتا دووی یه و ئیقتیاسا قسمی تی حسابندن:

مه زموونئ موراسه لاتئ لا رهیب
 مه شهوودی موکاشه فاتئ بیلغه یب
 (Açıkgöz, 2012: 56)

لئ ژیر چهند میناکین دن ژئ هه نه. یه که مینا وان ژ سورهیا تهوبه، ژ نایهتا ۲۶'ان هاتییه گرتن کو هه قوکا وئ (لم تروها). دیسا ئەف ژئ بهر کو تهنئ پارچه یه ک ژ نایهتی یه، ئیقتیاسا قسمی یه:

ههرچی ته ددی مه گره ره ره و بوو
 له شکه ره ژ جونوودی "لم تروا" بوو
 (Açıkgöz, 2012: 14) (134)

دیسا خانی د ده ستپیکن ده ده ما به حسا پیغه مبه ره. موحه ممه د ده ژ بو مه زنیایه وی قالا مووعجیزه یین وی ده که. ژ وان مووعجیزه یان ژئ به حسا مووعجیزه یا قه لشاندا هه یفتن ده که. شاققول-قه مهر، تیگه هه که قورانی یه کو تن واته یا پارچه بوونا هه یفتن (Çelebi, 2000: 343).

شق القمره ته یه ک ئشارهت
 زاغ البصره ته یه ک عبارهت
 (Açıkgöz, 2012: 16) (164) (164)

خوه دا د قورنایه ده د سورهیا سه جده یی ده د نایهتا نه هان ده به حسا ئافراندا مرؤفان ده که. دبیزه کو خوه دی ئه ول شه کل دا و پاشئ ژ رووه یی خوه پف کر و ژیان دا وان. خانی ژئ ده ما به حسا هه قدیته زین و مه مئ ده که، زین ژ مه مئ کو د هه پسئ ده په ریشان بوویه ره دبیزه

هین د باندورا ئەفینئ ده نه. دایئ حالئ وانئ ئەجیب دبینه و ژ وان سه ده ما وئ دپرسه:

وه زوو شه مراند ژ بو چ سه رسال
 هوون راست ببین کو بوویه ئەحوال؟
 (Açıkgöz, 2012: 56) (659)

د مالکه کا ژیر ده ده ما کو به کو فه سادیئ ده که ژ میر ره دبیزه "ته ستی ب هیسانی و ئه رزان دا" میر ژ به کو ره دبیزه کو وان دوو خورتان ب تشته کی ناگوهه رینه و ئەو هیژا نه و ژ به کو ره دبیزه "ما ئەز وان قهت ددم ب تشته کی؟" (Açıkgöz, 2012: 96, malik:1167):

میر گو: قه ددم ئەیا به ده خته ره
 تاجدین و مه م ب ته ختی قه یسه ره
 (Açıkgöz, 2012: 96) (1167)

وه ک کو تنئ دیتن ژ بهر کو به ره مه م ب ئاوابئ چیرۆکنئ هاتییه نفیساندن و گه له ک که س د چیرۆکنئ ده جه دگرن، گه له ک پرس ده ردکه فن هۆلئ.

۹. ئیقتیاس

د فهره نه گئ ده ب واته یا عیلم ستانندن، ناگر ستانندن ژ بو فیخستنا تیگر (Çağmar, 2004. 122; Uzun û ên din). 191). بکار ب ناینایهت و هه دیسان د ناف ئاخفتنئ ده یه کو ئارمانج پشتراست کرنا مژار و واته یی یه. د فر ده شهرت ئەوه کو به حسا نایهت بوون و هه دیسبوونا وان نه یئ (Değirmençay, 2014: 133; bnr. Ed-Demenhûrî, 2014: 466). نایهت و هه دیس، یا ب ته مامی یا ژئ پارچه یه ک ژ وئ تنئ نفیساندن. جووره یین قئ هونه ری: تام، قسمی، مانه وی و له فری نه (Şener û ên din, 2014: 319). خانی ب پرانی به شه ک ژنایهت و هه دیسان ستاندیه و ب فی شه کلی جورهیا قسمی بکار نانییه.

خانی گه له ک جارن ژ نایهتان هن پارچه و هه قو ک گرتنه. ئەف هه قوکا ره شکری، ژ سورهیا ئەعرافی، ژنایهتا

کو ”رأبه ئه‌ی جه‌سه‌دی کو من پفی کریه“ (Açıkgöz, 2012: 177, malik: 2186) ب فی گۆنتی خانى ئیشاره‌تا وی ئایه‌تی دکه:

زینی وه‌هه گۆته وی به‌دیهی

”قوم یا جه‌سه‌دهن نه‌فه‌ختو فهی“

(Açıkgöz, 2012: 177) (2186)

گۆ؛ ما تو نزانى ئه‌و کوسانه
میرزا یه جوان ئه په‌هله‌وانه

(Açıkgöz, 2012: 98) (1185)

ل ژیر خانى، دبیزه کو که‌س ب ئه‌فینداری گیه‌اشته
و که‌لیابه، ئیدی قه‌ت ناشه‌وته. ب ئاگر و شه‌واتی ژى نامرن
و ژ هۆلی پانابن. لئ ههر چقاس خانى فان زانبه ژى وه‌ک
کو نزانه دپرسه:

پۆخته دسوژن مه‌گه‌ر چو جارن؟

فانى قه‌ دبن ب نور و نارن؟

(Açıkgöz, 2012: 107) (1301)

د مالکه‌که دن ده خانى دبیزه کو ئه‌ز گونه‌هئى خوه
نزانم، د رستا دوویهم ده ژى به‌رسقئ ب ئاویه‌کی دده و
دبیزه کو دله‌کی مه‌هه‌بوو. یانی دبیزه کو گونه‌هئى وی
حه‌زکرنای وی یه و به‌رپرسيار ژى ئه‌وه:

وه‌لاه گونه‌هئى خوه ئه‌ز نزانم

ئهمما مه‌ دله‌ک هه‌بوو دزانم

(Açıkgöz, 2012: 111) (1359)

۱۰. ته‌جاهول و عارف

ته‌جاهول، د فه‌ره‌ه‌نگی ده دانینا ئینسان خوه ل
نه‌زانیی یه (Enwerî, 1381: 1418). ژ به‌ر نوکته‌یه‌کى مروّف
ده‌ر بارئ تشته‌کی کو دزانه، خوه نه‌زان نیشان دده و وسا
دپه‌یقه. (Akdemir, 1999: 327) هه‌لبه‌ستفان تشته‌کی کو
ناخوازه راسته‌راست بیژه ب شه‌کله‌کی نه‌راسته‌راست
دبیزه. ته‌قه‌ز د هه‌لبه‌ستئ ده نوکته‌یه‌ک هه‌یه. نوکته‌یا
کو بنگه‌ها فی هونه‌ری یه؛ دبه کو ژ بۆ کيفخوه‌ش کرن،
هه‌یرین، ماتماین، خه‌مگینیی هاتبه‌ چیکرن. (Macit û So-) .
(dan, 2011: 75)

د ناقبه‌را هونه‌را ته‌جاهول و عارف و ئیستیفهامئ ده
ژ ئالیی چیکرنئ فه وه‌که‌هئى هه‌نه. یانی دشبن هه‌فئ.
لئ ژ پرسین ته‌جاهول-و عارف ره به‌رسیف نایی خوه‌ستن
(Külekcî, 2011: 95).

خانى دبه‌ژه ”گول نابن ئه‌فینداری گولان“. لئ فی گۆنتی
ب ئاویه‌کی نه‌زانیی دپرسه و به‌رسیف ژى ژخوه خویا یه:

گول قه‌ت ل گولان دبیته عاشق

عه‌زرا خوه ب خوه دبیته وامق؟

(Açıkgöz, 2012: 60) (705)

ده‌ما به‌کۆ ب میر په‌ دپه‌یقه، ژئ په‌ ده‌ره‌ه‌قئ مه‌م
ده دبیزه کو ”ما تو نزانى ئه‌و چاوا یه؟ ئه‌و میرزا و جوانه
په‌هله‌وانه“. یانی دبیزه تو زانى کو ئه‌و چاوا یه، لئ خوه
دده نه‌زانیی.

۱۱. ئیرسالی مه‌سه‌ل

د نه‌زم و په‌خشانئ ده ژ بۆ کو گۆتن زه‌خمتر ببه و وه‌ره
ئیسبات کرن، بکار ب ئانینا گۆتین پيشیان ئان گۆتنه‌که
واته‌دار. ژ فی په‌ ئیراد- مه‌سه‌ل تئ گۆتن (Değirmençay,
111: 2014) جارنان دکاره دوو هه‌ب گۆتن زى وه‌رن بکار تانین (Bnr:
160: 1999). گۆتن کو بکار تئ، ژ بلی کوردی،
دکاره فارسی و عه‌ره‌بی به‌ ژى (Macit û Sodan, 2011: 78)..
د فی هونه‌ری ده پامانا کو ئارمانجا گۆنتی یه ئالیه‌که؛ گۆتن
پيشیان ئان بوژا کو ژ بۆ پشتراستکرنا فی پامانی تئ بلیف
کرن، ژى ئالیی دوویه‌مینه.

د مالکا ژیر ده ده‌ما میر دبیزه به‌کۆ ههر چقاس نه
یه‌کی باشه، لئ بی وی ژى کار نامه‌شن، بوژا ژیر بکار تینه.

تەئەبىئىيەت ۋە ئارمانجى ژ ئالىيىتى جانكارىيى قە بەرھەمما ھەرى دەولەمەندە. د مەم و زىنى دە ھەرى زىدە ھونەرىيىن گىردىيى واتەيى ھاتنە بكار ئانين. د ناف فان دە ژى مەرۆف دكارە بىژە كو ھەرى زىدە ھونەرىيىن تەناسوب، تەرادووف، تەكرير و تەزاد ھاتنە بكار ئانين. ژ بەر كو خانى خوەستىيە دەولەمەندىا خەزىنەيا فەرھەنگا خوە نیشان بدە و ب فى شەكلى بەرھەمى ژ ئالىيىتى ھونەرى قە بخەملىنە. جقاندىا بىژەيان ژى ب پرانى ب ھونەرىيىن تەناسوب و تەرادووفنى پىك تى. ھونەرىيىن دن ژ ئالىيىتى زىدە بكارانىيىنى قە ل پەي وان تىن.

د مەسنەويى دە ژ ھەر جۆرەيەكە جانكارىيى پرە گەلەك ميناك ب ھىسانى تىن دىتن. خانى گەلەك جاران د گەلەك مالكان دە ژ بلى داچەك و گىھانەكان، ب تەفاھى بىژەيىن جۆر ب جۆر و ھونەرى بكار ئانينە. پرانىا بىژەيان كوردى و عەرەبى نە و ئىن دن ژى فارسى نە. وەك كو خانى د مەم و زىنى دە بخوە دىژە ژ بىژەيىن دەفۆكى و ھەرىمى ژى ئىستىفادە كرىيە. خانى، ب فى شەكلى بەرھەم دەولەمەندتر كرىيە. تايبەتيا ھەرى مەزن ئا وىژەيى يا مەم و زىنى، ئەف ھونەرن كو تى دە بكار ھاتنە. ژ بەر قى كەسىن كو دخوازن تەھما بەلاخاتا ھەلبەستا كوردى بستىن، د قى ب تايبەت ل سەر ھونەرىيىن وىژەيى يىن مەم و زىنى بسەكنن.

Çavkanî

Açıkgöz. Namık. 2012. Ehmedê Xanî Mem û Zîn. Çapa yekem. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ahmed Qasim. Muhammed û Muhyiddîn Deyb. 2003. Ulûmul-Belâxe el-Bedî' wel- Beyân wel-Me'anî. Çapa yekem. Trablus: el-Muessesetul Hedîseti lil-Kitab.

Akdemir. Hikmet. 1999. Belağat Terimleri Ansiklopedisi. Çapa yekem. İzmir: Nil. Bozarslan. Mehmet Emin. 1990. Ehmedê Xanî Mem û Zîn. Çapa sêyem. İstanbul: Hasat.

Cîhanî. Perwîz. 2013. Şîroveya Mem û Zîna Ehmedê Xanî. Çapa duyem. İstanbul:

Nûbihar.

Çağmar. M. Edip. 2013. Alıştırmalarla Belağat. Çapa yekem. İstan-

د بوژە دە "ئاش ژ کەسەکی فەتل و با یە" دىژە نا نگۆ کارى مە ب سايا کەسەکی دگەرە و دبە.

ھەرچەند بەکر وەلەدزنا یە

ئاشى مە ژ وى ب فەتل و با یە

(Açıkgöz. 2012: 94) (1146)

د مالکەکی دن دە دىژە کو حەزکنا مالى دنيايى، مەرۆفى ناقباش، دکە نافنەباش. بوژا کو ھاتىيە گۆتن "ھوببا مالى، کەسى نگونام دکە بەدنام"

مالى مە حەبين تو ئەى نکوو نام

ھوببا وى دکەت مەرۆفى بەدنام

(Açıkgöz. 2012: 135) (1657)

د مالکەکی دن دە دىژە کو ل مالى مەبە ھارس، دبە ژ دەستى تە وارس. ئانگۆ

مالى د دەستى مە دە ژخوە ژ وارسان پرە دمىنە. نە ھەوجە یە مەرۆف چاڤرچى بە:

زىنھار مەبە ل مالى ھارس

لەورا کو دبىن ژ دەست تە وارس

(Açıkgöz. 2012: 135) (1653)

د گۆتتەکە دن بەحسا ھەقالى رند دکە. مەرۆف ژ مالى دنيايى زىدەتر، دقى

ژ خوە پرە ھەقال و يارەکی باش ببىنە. ئەف ژ خەزىنەيىن دنيايى چىترە:

يان پى بگرە تو يارەکی قەنج

ئەف چىترە بو تە را ژ سەد گەنج

(Açıkgöz. 2012: 135) (1663)

ئەنجام

د کلاسيكىن كوردى دە مەم و زىن ژ بەر تايبەتيا خوە يا

